

Суб'екты звароту ў КС

Дзеля надання большага дынамізму дзейнасці КС прапануецца пашырыць кола суб'ектаў, што маюць права звароту ў КС. Належыць надаць такія правамоцтвы групе дэпутатаў (мінімальная колькасць можа быць рознай, у залежнасці ад колькаснага складу парламэнту); упаўнаважанаму па правах чалавека; судом усіх узроўняў пры пэўных варунках; індывідам (дзеля рэалізацыі права на канстытуцыйную скаргу).

Разгляд справаў у КС мяркуецца ажыццяўляць у новых арганізацыйна-праўных формах, падчас пленарных паседжанняў і паседжанняў палатаў. У пленарных паседжаннях бяруць удзел усе судзьдзі, і на іх разглядаюцца асноўныя пытанні, датычныя кампэтэнцыі КС. У паседжаннях палатаў у спрошчаным парадку будуць разглядацца пераважна канстытуцыйныя скаргі грамадзянаў.

Суды агульнае юрысдыкцыі

Сыстэма судаў агульнае юрысдыкцыі павінна базавацца на наступных прынцыповых палажэннях: 1) эктэрытарыяльнасці асноўнага зьявна судовай арганізацыі; 2) максымальнага набліжэння суду да грамадства; 3) спалучэння калегіяльнасці і адзінаасобнага парадку пры разглядзе судовых справаў; 4) удзелу грамадзянаў у зьдзяйсненні правасудзьдзя ў якасці прысяжных засядальнікаў; 5) утварэння спецыялізаваных судовых калегіяў; 6) увядзэння працэдуры апэляцыі як дадатковай формы праверкі судовых пастановаў.

Прапануецца трохузроўневая сыстэма судаў агульнай юрысдыкцыі: Вярхоўны Суд; абласныя (Менскі гарадзкі) суды; міжраённыя (акруговыя) суды.

Самастойным зьявном судовае сыстэмы ёсць міравыя (участковыя) суды. Да іх падсуднасці неабходна аднесці параўнальна простыя катэгорыі крымінальных і цывільных справаў. Найвышэйшай інстанцыяй міравых судаў стане Рада міравых судзьдзяў акругі, якая будзе збірацца на штомесячныя сесіі. Утварэнне інстытуту міравых судзьдзяў зробіць судовую абарону даступнейшай.

У межах кожнае судовае акругі дзейнічае міжраённы (акруговы) суд, які разглядае ўсе катэгорыі справаў, апроч тых, што аднесеныя да падсуднасці міравых судаў і абласных (Менскага гарадскога) судаў.

Міжраённыя (акруговыя) суды, у залежнасці ад катэгорыі разгляданых справаў, дзейнічаюць у складзе:

- прафэсійнага судзьдзі, які аднаасобна разглядае крымінальныя справы аб злачынствах, што цягнуць пакараньне пазбаўленьнем волі ня больш як на пяць гадоў, і цывільныя справы, не падсудныя міравому суду;
- трох прафэсійных судзьдзяў, якія разглядаюць крымінальныя справы аб злачынствах, за здзяйсненне якіх прадугледжваецца пакараньне пазбаўленьнем волі на тэрмін ад пяці да дзесяці гадоў, калі абвінавачаны не патрабуе разгляду справы з удзелам прысяжных засядальнікаў, а таксама складаныя цывільныя справы;
- прафэсійнага судзьдзі і прысяжных засядальнікаў, якія разглядаюць крымінальныя справы аб злачынствах, за здзяйсненне якіх прадугледжваецца пакараньне пазбаўленьнем волі на тэрмін ад пяці да дзесяці гадоў, калі абвінавачаны не прызнае сябе вінаватым і патрабуе разгляду справы з удзелам прысяжных засядальнікаў.

Абласныя (Менскі гарадзкі) суды выступаюць у якасці апэляцыйнай ці касацыйнай інстанцыі ў дачыненні да судовых пастановаў міжраённых (акруговых) судаў, што яшчэ не набылі моц. Калі абвінавачаны падае апэляцыйную скаргу, тады праверка судовае пастанова ажыццяўляецца па сутнасці, з выклікам усіх удзельнікаў судовага паседжання і вынясеннем новай пастанова. Пры падачы касацыйнае скаргі вышэйпаложаны суд, беручы пад увагу ўсе матэрыялы, што маюцца ў справе, правярае законнасць судовае пастанова.

Абласныя (Менскі гарадзкі) суды, у якасці першай інстанцыі, разглядаюць крымінальныя справы аб злачынствах, за здзяйсненне якіх прадугледжана пакараньне пазбаўленьнем волі на тэрмін ад 10 гадоў або пажыццёвае зняволенне. Па патрабаванні абвінавачанага, калі ён не прызнае сябе вінаватым у здзяйсненні злачынства, разьбіральніцтва справаў праводзіцца пры ўдзеле прысяжных засядальнікаў.

У дачыненні да судовых пастановаў усіх судоў агульнае юрысдыкцыі Вярхоўны Суд выступае ў якасці нагляднае інстанцыі, а таксама апеляцыйнае або касацыйнае інстанцыі ў дачыненні да пастановаў абласных (Менскага гарадскога) судоў.

Мяркуецца, што ў дзейнасці агульных судоў далейшае развіццё атрымае прынцып спецыялізацыі судзьдзяў. Такая неабходнасць вынікае з тэндэнцыі павелічэння колькасці розных справаў, кампэтэнтнае вырашэнне якіх вымагае адмысловых ведаў у той ці іншай сферы судовай дзейнасці.

Арганізацыйнай формай пераўтварэння сістэмы агульных судоў стануць судовыя акругі, межы якіх не супадаюць з межамі сучасных адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак краіны. Памер кожнай акругі вызначаецца колькасцю насельніцтва (прыблізна 350–400 тыс. чалавек). А вызначэнне колькасці судзьдзяў мусіць залежаць ад навукова-абгрунтаванага разліку нагрузкі і затратаў часу на разгляд справы.

Судовыя акругі будуць падзяляцца на судовыя ўчасткі. На кожным зь іх будзе дзеяць міравы (участковы) суд. У адной судовай акрузе можа быць 5–7 судовых участкаў. Колькасны склад міравога (участковага) суду – 2–3 судзьдзі (у залежнасці ад нагрузкі).

Інстытут народных засядальнікаў, які засьведчыў сваю нежыццяздольнасць, прапануецца ліквідаваць. Замест яго ствараецца інстытут прысяжных засядальнікаў, які мае шэраг бясспрэчных перавагаў, а менавіта, больш шырокую калегіяльнасць, незалежнасць, меншую рызыку злоўжыванняў і судовых памылак, прыўнясенне ў атмасфэру строгай юстыцыі жыццёвага і маральнага досведу, стымуляванне спаборнасці працэсу і інш.²⁷

З улікам беларускіх рэаліяў (дэфіцыту сродкаў, памяшканняў, цяжкасцяў з прыцягненнем засядальнікаў) належыць абмежавацца мінімальнай колькасцю калегіі прысяжных: 7–9 чалавек у міжраённых (акруговых) судах і 9–12 – у абласным (Менскім гарадзкім) судзе.

---

²⁷ И. Л. Петрухин, Суд присяжных: проблемы и перспективы // Государство и право. 2001. № 3. С. 15; И. И. Мартинович, Введение суда присяжных в Республике Беларусь – требование времени // Российская юстиция. 2001. № 8. С. 54.

Гаспадарчыя суды

Сыстэма гаспадарчых судаў як судаў спецыялізаваных захоўваецца. Пры гэтым на заканадаўчым узроўні варта больш дакладна вызначыць сферу іхнай падсуднасці, а таксама больш дэтальна ўрэгуляваць працэдуру суда-водзтва.

У гаспадарчых судах абласцей (гораду Менску) магчымае стварэнне калегіяў па падатковых, зямельных, мытных спрэчках і справах аб банкруцтве. Адпаведныя калегіі ствараюцца і ў Найвышэйшым Гаспадарчым Судзе, які можа выступаць у якасці апэляцыйнае і касацыйнае інстанцыі.

Адміністрацыйныя суды

Прапануецца стварыць сыстэму адміністрацыйных судаў для разгляду скаргаў грамадзянаў, грамадзкіх аб'яднанняў і суб'ектаў гаспадарання аб актах і дзеяннях (бяздзеяння) органаў дзяржаўнага кіравання і службовых асобаў.

Да падсуднасці адміністрацыйных судаў могуць быць аднесены наступныя катэгорыі справаў:

- аб аспрэчванні праўных актаў прэзідэнта і ўраду РБ, калі ў скарзе не ставіцца пытаньне аб прызнанні іх неканстытуцыйнымі;
- аб аспрэчванні пастановаў Цэнтральнае выбарчае камісіі і ніжэйшых выбарчых камісіяў;
- аб аспрэчванні пастановаў іншых органаў дзяржаўнага кіравання і дзеянняў (бяздзеяння) службовых асобаў, якія парушаюць правы грамадзянаў, а ў выпадках, прадугледжаных заканадаўствам, і правы юрыдычных асобаў;
- аб прыпыненні і спыненні дзейнасці грамадзкіх аб'яднанняў краіны ў выпадку парушэння імі заканадаўства РБ;
- іншыя публічна-праўныя спрэчкі, якія вынікаюць з адміністрацыйна-праўных адносінаў.

З улікам цяперашняга адміністрацыйна-тэрытарыяльнага ўпарадкавання краіны прапануецца двухз'явеная сыстэма адміністрацыйных судаў: адмініст-

рацыйныя суды абласцей (гораду Менску) і Найвышэйшы Адміністрацыйны Суд.

Графічна новая мадэль сыстэмы судовай улады прадстаўлена ў дадатку да гэтага разьдзелу.

Парадак фармаваньня судоў

Уводзіцца зьмяшаны парадак фармаваньня судоў пры ўдзеле ў гэтым працэсе заканадаўчай, выканаўчай і судовай уладаў.

Судзьдзі КС, Вярхоўнага Суду, Найвышэйшага Гаспадарчага Суду і Найвышэйшага Адміністрацыйнага Суду абіраюцца парламэнтам краіны зь ліку некалькіх прэтэндэнтаў на кожную пасаду. Старшыні вышэйшых судоў і іхныя намесьнікі абіраюцца на агульных сходах судзьдзяў шляхам таёмнага галасаваньня. Адзін і той судзьдзя ня можа займаць пасаду старшыні больш за два тэрміны запар.

Судзьдзі іншых агульных, гаспадарчых і адміністрацыйных судоў прызначаюцца на пасаду прэзыдэнтам РБ на падставе прапановаў адпаведна – старшыняў Вярхоўнага Суду, Найвышэйшага Гаспадарчага Суду, Найвышэйшага Адміністрацыйнага Суду. У сваю чаргу, старшыні вышэйшых судоў абпіраюцца на рэкамандацыі органаў судзейскага самакіраваньня.

Міравыя судзьдзі могуць прызначацца на пасаду загадам міністра юстыцыі па рэкамандацыі органаў судзейскага самакіраваньня.

Гарантыі судзейскае незалежнасьці

У новым заканадаўстве асабліваю ўвагу неабходна надаць гарантыям судзейскае незалежнасьці. У якасьці такіх гарантыяў павінны стаць: 1) парадак прызначэньня (абраньня) на пасаду; 2) правіла нязьменнасьці судзьдзяў; 3) парадак спыненьня і прыпыненьня паўнамоцтваў судзьдзі; 4) асаблівы парадак прыцягненьня да дысцыплінарнае адказнасьці; 5) годны ўзровень матэрыяльнага забесьпячэньня; 6) забарона на перамяшчэньне судзьдзі безь ягонае/ейнае згоды; 7) права на адстаўку; 8) права на недатыкальнасьць; 9) абарона з боку судзейскага самакіраваньня.

Судзейскае самакіраваньне

Пры фармаваньні судовае ўлады будзе ўзрастаць роля судзейскага самакіраваньня. Судзейскія таварыствы (усебеларускія і тэрытарыяльныя) павінны мець права браць удзел у разьвязаньні ўсіх пытанняў, што датычаць дзейнасьці судоў, у тым ліку: разьмяркоўваць фінансавыя сродкі, рэкамэндаваць на пасады судзьдзяў, прымаць кваліфікацыйныя іспыты ў кандыдатаў у судзьдзі, уздымаць пытаньне аб спыненьні паўнамоцтваў судзьдзі і інш.

Пракуратура

Істотныя перамены павінны адбыцца ў сфэры арганізацыі і дзейнасьці пракуратуры. Яе асноўнымі функцыямі мусяць стаць: крымінальны перасьлед, падтрыманьне абвінавачаньня ў судзе, ажыццяўленьне нагляду за дзейнасьцю органаў дазнаньня і папярэдняга сьледзтва, а таксама за выкананьнем законаў у месцах папярэдняга зьняволеньня і пазбаўленьня волі.

Пракуратуру належыць пазбавіць санкцыі на зьнявольнае абвінавачаных (падазраваных), а таксама на правядзеньне сьледчых дзеяньняў, зьвязаных з замахам на асабістае жыцьцё і маёмасьць грамадзянаў. Дзеля ажыццяўленьня гэтых функцыяў у міжраённым (акруговым) судзе прапануецца стварыць пасаду сьледчага судзьдзі.

У судовым працэсе пракурор выступае не ад імя дзяржавы, а ад імя свайго ведамства. Ягоныя правы ў судовым працэсе павінны быць аднолькавымі з прадстаўніком абароны (адвакатам).

Парлямэнт краіны абірае генэральнага пракурора тэрмінам на пяць год. Выбары адбываюцца на альтэрнатыўнай аснове.

Органы дазнаньня і папярэдняга сьледзтва

Па прыкладзе эўрапейскіх краінаў міліцыя пераймяноўваецца ў паліцыю. Асноўнымі функцыямі паліцыі зьяўляюцца ахова грамадзкага парадку і расьсьледаваньне злачынстваў.

Дзеля забеспячэння незалежнасці паліцыі ад мясцовых адміністрацый ўводзяцца паліцэйскія акругі, якія, у сваю чаргу, падзяляюцца на паліцэйскія ўчасткі. Пры пастанове органаў мясцовага самакіравання можа стварацца муніцыпальная паліцыя, якая знаходзіцца на балянсе муніцыпалітэтаў.

Сьледчыя падраздзяленні, якія ёсць у пракуратуры, МУС, КДБ, Дэпартаменты фінансавых расьсьледаванняў, касуюцца. Ствараецца самастойны Сьледчы камітэт і ягоныя тэрытарыяльныя падраздзяленні на месцах. Работнікі гэтага ведамства будуць займацца расьсьледаваньнем найбольш небяспечных і складаных крымінальных справаў.

Спэцыяльныя службы

КДБ прапануецца пераўтварыць у Службу нацыянальнае бяспекі (СНБ). Функцыі гэтага ведамства павінны быць дакладна замацаваныя ў законе, а ягоная дзейнасьць – знаходзіцца пад пастаянным парлямэнцкім кантролем.

Адвакатура

Забарона на арганізацыю і дзейнасьць прыватнае адвакатуры скасоўваецца. Адвакаты павінны быць вольныя ў выбары арганізацыйна-праўных формаў свае дзейнасьці. Яны могуць працаваць у адвакацкіх аб'яднаньнях або ствараць прыватныя канторы.

Для забеспячэння права грамадзянаў на атрыманьне юрыдычнае дапамогі па даступных тарыфах, а таксама здзяйсненьня абароны па прызначэньні органаў дазнаньня, папярэдняга сьледзтва і суду пры міжраённых (акруговых) судах ствараецца сацыяльная (муніцыпальная) адвакатура.

Натарыят

Дзяржаўны натарыят прапануецца скасаваць. Замест яго ўводзіцца інстытут прыватнага натарыяту лацінскага тыпу, пры якім натарыюс ажыццяўляе сваю дзейнасьць на прынцыпах законнасьці, незалежнасьці, бесстароннасьці, заха-

ваньня службовае таямніцы і поўнае матэрыяльнае адказнасьці за вынікі дзейнасьці. Арганізацыя і дзейнасьць натарыату рэгулююцца законам²⁸.

Органы юстыцыі

У органаў юстыцыі застаюцца функцыі, зьвязаныя з арганізацыяй і дзейнасьцю судоў (матэрыяльна-тэхнічнае забесьпячэньне, вызначэньне патрэбы судоў у кадрах, прыняцьце захадаў да іх падрыхтоўкі, вядзеньне судовае ста-тыстыкі і інш.).

Новымі кірункамі ў дзейнасьці органаў юстыцыі могуць стаць: падбор кандыдатур на пасады міравых судзьдзяў; арганізацыя службы судовых прыставаў; кіраўніцтва крымінальна-выканаўчымі ўстановамі і інш.

Мэханізм ажыццяўленьня рэформы

Гэтыя рэформы прапануюцца рэалізаваць шляхам прыняцьця новае Канцэпцыі судова-праўнай рэформы ў РБ. Яе праект падрыхтаваны групай незалежных юрыстаў і прайшоў апрабаваньне на Ўсебеларускай навукова-практычнай канфэрэнцыі ў лістападзе 2000 г.²⁹ Паводле гэтага дакумэнту, мяркуецца істотна абнавіць цяперашняе заканадаўства і на ягонай аснове ажыццявіць пераўтварэньне судовае сыстэмы і адпаведных праваахоўных органаў.

Канцавая мэта судова-праўнай рэформы – стварэньне спрыяльных умоваў для функцыянаваньня ў РБ уплывовай і незалежнай судовай улады як асноўнага гаранта правоў і свабоды грамадзянаў і дзейснага сродку ажыццяўленьня прынцыпаў дэмакратычнае праўнае дзяржавы.

Адказнасьць за рэалізацыю Канцэпцыі ўскладаецца на парлямэнцкую камісію па судова-праўнай рэформе, якая павінна кантраляваць ход правядзеньня

²⁸ Падрабязней пра рэформу натарыату ў Рэспубліцы Беларусі гл.: А. К. Турмовіч, Канцэпцыя новага закона о нотариате // Материалы международных семинаров «Нотариат. Уполномоченный по правам человека». Минск, 2000. С. 35–40.

²⁹ М. И. Пастухов, Каким быть новому суду в Беларуси. Обоснование новой редакции Концепции судебно-правовой реформы // Материалы международных семинаров «Судебно-правовая реформа. Нотариат». Минск, 2000. С. 5–11.

Судовая сыстэма ў Рэспубліцы Беларусі пасля рэформы

1. Вышэйшыя суды фармуюцца парламентам на альтэрнатыўнай аснове.
2. Судзьдзі судоў сярэдняга зьявляна прызначаюцца на пасаду прэзыдэнтам краіны зь ліку кандыдатаў, прапанаваных органамі судзейскай супольнасьці.
3. Міравыя судзьдзі прызначаюцца на пасаду міністрам юстыцыі па рэкамандацыі органаў судзейскай супольнасьці тэрмінам на тры гады.

рэформы, каардынуючы пры гэтым сваю дзейнасць з адпаведнымі дзяржаўнымі органамі і грамадзкімі арганізацыямі.

Канстытуцыйная рэформа

Міхаіл Пастухоў

Прапанаваныя змены і дапаўненні ў сфэры заканадаўчае, выканаўчае і судовае ўлады мяркуецца рэалізаваць на канстытуцыйным узроўні. Таму належыць абмеркаваць пытаньне: які варыянт Канстытуцыі варта абраць за аснову — Канстытуцыю, прынятую 15 сакавіка 1994 г., або новую рэдакцыю Канстытуцыі, уведзеную ў дзеянне 26 лістапада 1996 г.?

Новую рэдакцыю Канстытуцыі з прычыны шматлікіх парушэнняў дзейнага заканадаўства пры яе прыняцці нельга разглядаць у якасці легітымнай. Апрача таго, яна была ўведзеная ў дзеянне насуперак пастановы КС ад 4 лістапада 1996 г. аб рэкамендацыйным характары галасавання што да пытанняў аб унясенні зменаў і дапаўненняў у Канстытуцыю.

Адзіна легітымнай асновай канстытуцыйных пераўтварэнняў у Беларусі можа выступаць Канстытуцыя 1994 г. Працэс зацвярджэння канстытуцыйнае законнасці Беларусі павінен пачацца з аднаўлення дзеяння гэтае Канстытуцыі. Аднак з часу фактычнае адмены Канстытуцыі 1994 г. мінула шмат часу. Істотна змянілася заканадаўства, функцыянае новая сыстэма органаў дзяржаўнае ўлады, сфармаваліся новыя праўныя дачыненні. Надаваць дзеянню заканадаўства зваротную моц неметазгодна. Лепш выкарыстаць іншы варыянт: на базе палажэнняў Канстытуцыі 1994 г. падрыхтаваць на пераходны пэрыяд Малую Канстытуцыю Рэспублікі Беларусі. У ёй належыць замацаваць прынцыпы канстытуцыйнага ладу, вызначыць сыстэму органаў дзяржаўнае ўлады, удакладніць іхныя паўнамоцтвы, акрэсьліць пэрспектывы канстытуцыйнага будаўніцтва.

Падрыхтоўка Малой Канстытуцыі на пераходны пэрыяд і ўзгадненне яе тэксту з асноўнымі палітычнымі сіламі могуць разглядацца як падрыхтоўчы этап канстытуцыйнай рэформы ў РБ.